

ЕМПІРИЧНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 343.98

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.4.11>

ЛАРИСА ПЕТРІВНА ГРИНЬКО,

кандидат юридичних наук, доцент,
Полтавський юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кафедра кримінального права та
кримінально-правових дисциплін (доцент);

 <https://orcid.org/0000-0003-1861-8354>,
e-mail: gull_ukr@ukr.net

ФОРМАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Розглянуто методи, що застосовуються під час розкриття й розслідування злочинів, та можливості їх формалізації. Запропоновано поділяти методи формалізації на методи теоретичного та практичного рівнів. З'ясовано, що формалізація методів криміналістичних знань дозволяє використовувати такі знання в процесі вирішення завдань та ухвалення рішень за допомогою знаків і символів, що дозволить підвищити можливості діяльності слідчого щодо вирішення завдань на всіх стадіях розслідування злочину в різних умовах невизначеності.

Ключові слова: формалізація, методи криміналістики, методи формалізації, моделювання.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним з ефективних шляхів оптимізації розкриття та розслідування злочинів є формалізація методів як процес пізнання. Саме за допомогою методів, які повинні застосовуватися у сукупності та єдності, досягаються цілі криміналістичного пізнання. Застосування загальнонаукових методів на практиці повинно відбуватися в органічній єдності зі спеціальними методами, оскільки будь-який спеціальний метод є певною комбінацією теоретичних, практичних і спеціальних методів. Саме формалізація методів сприяє покращенню пізнавальної діяльності слідчого з метою вирішення тактичних завдань, що стоять перед ним.

Стан дослідження проблеми

Дослідженню методів, що застосовуються у практиці розслідування злочинів, присвятили свої праці такі вчені-криміналісти, як Л. Й. Ароцкер, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. А. Густов, Г. О. Зорін, О. А. Леві, І. М. Лузгін, В. О. Образцов, О. Р. Ратінов, С. А. Шейфер, О. О. Ейсман та ін. Зокрема, В. Я. Колдін та Н. П. Яблоков у праці «Методологія криміналістики. Криміналістика» обґрунтували необхідність розробки нових методів криміналістики [1], В. І. Шаров у дисертаційному дослідженні «Формалізація у криміналістиці. Питання теорії й методології

криміналістичного дослідження» визначив місце формалізації в системі криміналістичної науки і більш предметно виявив її потенційні можливості під час розслідування злочинів [2]. Безумовно, результати вказаних наукових досліджень мають важливе значення для науки криміналістики, однак із розвитком науково-технічного прогресу та виникненням у зв'язку з цим нових способів учинення злочинів, ураховуючи реалії сьогодення, з'явилася необхідність розглянути методи, що застосовуються під час розслідування злочинів, і можливості їх формалізації.

Мета і завдання дослідження

Незважаючи на важливість та актуальність зазначеної проблематики, в теорії криміналістики й у слідчій і судовій практиці щодо можливостей формалізації методів та їх реалізації існує ціла низка невирішених питань, які вимагають окремого самостійного дослідження і поглибленого осмислення. Тому метою цієї статті є з'ясування методів, що застосовуються під час розкриття та розслідування злочинів, і можливості їх формалізації у криміналістиці.

Для досягнення мети були поставлені та виконані такі завдання: 1) проаналізовано наукові праці з вивчення методів криміналістики;

2) досліджено можливості формалізації криміналістичних методів; 3) визначено методи формалізації та їх значення під час розкриття й розслідування злочинів.

Наукова новизна дослідження

У результаті дослідження виділено методи криміналістики, які підлягають формалізації, та з'ясовано їх місце й роль під час розкриття і розслідування злочинів.

Виклад основного матеріалу

Одним із напрямків розвитку методів, що застосовуються криміналістикою для розвитку її теорії та вдосконалення розкриття й розслідування злочинів, є їх формалізація.

У загальноприйнятому значенні під методом формалізації розуміється створення особливої штучної (формалізованої) мови, або мови знаків і символів і зображення на цій мові абстрактних об'єктів науки і наукового знання як результатів пізнавального процесу.

Слід констатувати той факт, що новий метод створюється досить рідко, найчастіше він є вдосконаленням, адаптацією чи переробкою вже відомих методів. Саме тому під формалізацією методів слід розуміти процес як розвитку вже відомих у криміналістиці, так і проектування нових методів, сконструйованих із використанням принципів формалізації. Методи криміналістики необхідно формалізувати, широко застосовуючи такі види наукової формалізації, як математичні, статистичні та методи формальної логіки. Також до них необхідно віднести і застосування теорії нечітких множин, штучного інтелекту й інші кібернетичні та математичні методи. Саме такої позиції дотримуються В. Я. Колдін та Н. П. Яблоков, ставлячи завданням проектування нових методів, використовуючи при цьому найсучасніші засоби формалізації, моделювання, математичних та комп'ютерних технологій [1, с. 52–53].

Ураховуючи значну кількість методів і, відповідно, їх можливі зв'язки, виокремити та формалізувати їх усі у межах цієї роботи неможливо. У зв'язку з цим необхідно обрати єдиний критерій формалізації, який допоможе згрупувати методи, що використовуються у криміналістиці. Вважаємо, що найбільш вдало такий критерій обрав В. І. Шаров, який виділив формалізацію методів теоретичного рівня та формалізацію методів практичного рівня [2].

Методи теоретичного рівня характеризуються тим, що вони не лише застосовуються в усіх науках або в їх більшості (загальнонаукові методи), а й формують певну теоретичну базу наукового пізнання способів розслідування

злочинів. У зв'язку з цим до теоретичних методів формалізації ми відносимо не лише загальнонаукові методи, сформовані наукою криміналістики, що належать до загальновищаної «тріади» рівнів методів криміналістики, а й теоретичні методи теж. До категорії останніх О. М. Цільмак відносить такі методи, як формалізація, аксіоматизація та гіпотетично-дедуктивний метод [3, с. 243].

У свою чергу, зазначені методи як складні структурні явища складаються з інших методів, які більше конкретизують сам процес пізнання. Наприклад, виступаючи методом теоретичного рівня, формалізація містить у своєму складі такі методи, як статистичний, математичний тощо, які надають, без сумніву, більш об'єктивні результати.

Розглядаючи окремі питання математизації знань, Н. Н. Воробйов ототожнює формалізацію знань з математизацією [4, с. 24]. Математичні методи найбільш активно почали застосовуватися у криміналістиці наприкінці минулого століття. Практика зажадала пошуку об'єктивних критеріїв оцінювання ідентифікаційних ознак з метою забезпечення надійності та достовірності експертних висновків. Для цього використовують математичну статистику, теорію ймовірності, кібернетику й сучасну обчислювальну техніку.

Математично кількісна характеристика ідентифікаційних ознак та їх комплексів у почеркознавчій, дактилоскопічній, фотопортретній та інших видах судових експертиз значно підвищила надійність та об'єктивність експертних оцінок і максимально зменшила ступінь негативного впливу на експертні висновки суб'єктивних факторів [5, с. 65]. Саме тому математика, яка оперує кількісними характеристиками, сприяє отриманню максимально точних знань і напрацюванню найбільш точних практичних рекомендацій, що дозволяє підійти до вирішення багатьох питань теорії та практики криміналістики з нових позицій.

У логіці формалізація має особливий характер. Цей її вид є відображенням загальних взаємозв'язків між поняттями, судженнями, думками, змістовими теоріями та системами теорій. Формалізація дає змогу уточнити і систематизувати різні уявлення про подію, висунути версії, сформулювати нові завдання та шляхи їх вирішення.

До методів теоретичного рівня слід віднести також моделювання. У криміналістиці під моделюванням розуміють метод, який полягає у побудові моделей будь-яких явищ чи об'єкта для детального вивчення. Тобто сутність криміналістичного моделювання полягає у

заміщенні об'єктів наукового пізнання моделлю, що «є засобом отримання інформації про об'єкт-оригінал, замінює його під час постановки дослідів і в інших пізнавальних процедурах» [6, с. 4]. Модель – це штучно створена ідеальна або матеріальна система, яка відтворює об'єкт дослідження і здатна замінити його таким чином, що її дослідження сприятиме отриманню нової інформації про об'єкт дослідження.

У теорії моделювання виділяють два основних види моделей – ідеальні (уявні) та матеріальні (фізичні) моделі. Саме з ідеальним моделюванням пов'язано планування розслідування. Як вважає Р. Р. Герасимов, якщо розглядати план розслідування як ідеальну модель, то є всі підстави вважати, що сам процес формування цієї моделі не лише зумовлює використання інформації, а й створює нову інформацію (в межах розслідування) про тактичні прийоми розслідування. Із цієї точки зору, оцінювання плану дозволить проаналізувати дії слідчого щодо виявлення та дослідження доказів, а також внести відповідні корективи в цей процес [7, с. 255].

Метод моделювання використовується в тих випадках, коли ускладнено, неможливо або недоцільно безпосередньо пізнавати сам досліджуваний об'єкт (оригінал), тому моделювання полягає у створенні моделі, здатної його замінити. При цьому модель, відтворюючи об'єкт, здатна замінити його таким чином, що її дослідження сприятиме отриманню нової доказової інформації. Криміналістичне моделювання у діяльності слідчого має практичне спрямування, оскільки охоплює вивчення оригіналу і побудову його моделі шляхом його розчленування на окремі елементи та вивчення кореляційних зв'язків між ними й відображення об'єкта за допомогою моделі з метою отримання нової інформації. О. В. Юнацький, характеризуючи логічну послідовність процедури моделювання, пропонує виділяти такі стадії її побудови: 1) постановка проблеми; 2) побудова моделі ситуації; 3) абстрагування від несуттєвих для дослідження обставин; 4) діагностика ситуації з урахуванням динамічних факторів; 5) визначення низки можливих альтернативних рішень щодо керування ситуацією; 6) «програвання» рішень на моделі та вибір оптимального рішення [8, с. 13].

У слідчій діяльності метод моделювання застосовується під час розслідування злочину, що зумовлено безліччю невирішених завдань, що стоять перед слідчим, з метою управління слідчою ситуацією. Саме остання впливає на формування слідчим уявної моделі власних

дій. Крім цього, як вважає М. Вартофський, моделі можуть бути чимось більшим, а саме прототипами, планами, різного роду гіпотетичними конструкціями, які слугують путівником дії [6, с. 124]. Виступаючи як об'єкт моделювання, цей процес постає перед слідчим у вигляді комплексу взаємопов'язаних перетворень, у вигляді опису, що створює передумови для використання формалізації. Подібно до матеріальної моделі, вона є системою, але тільки уявних елементів. Така модель хоча і не є засобом доказування, але істотно полегшує його процес.

І. І. Несвітайло, розглядаючи побудову уявної моделі, зазначає, що, перш ніж розпочати до практичне її створення, слідчий повинен чітко уявляти собі такі групи обставин: обставини, які йому достовірно відомі; обставини, для повноцінного аналізу яких він відчуває брак інформації; обставини, інформація про які повністю відсутня. Перша група обставин виступатиме в структурі діяльності з управління слідчою ситуацією як засіб пізнання; а друга і третя – як об'єкти пізнання, але з різним ступенем складності. На другому етапі створюються, відповідно, дві взаємопов'язані уявні моделі: модель засобів пізнання і модель об'єктів пізнання. Перша буде цілковито складатися з достовірного знання, друга – здебільшого з імовірного. Хоча не виключено, що може бути створено третій різновид уявної моделі, який міститиме відомості компромісного характеру, тобто міститиме у собі різні пропорції як достовірного, так і ймовірного знання [9, с. 247].

І. М. Лузгін зазначає, що в уявній моделі можуть бути виділені взаємозалежні блоки теперішнього, ретроспективного та майбутнього (перспективного) знання. Це пов'язано з тим, що практично будь-яка слідча ситуація в загальному вигляді являє собою проблему, що породжує в слідчого безліч питань різного ступеня складності, існують у сьогоденні, але, по суті, є зверненими або в минуле, або в майбутнє [10, с. 8].

Розроблення та використання криміналістичних матеріальних моделей під час управління слідчою ситуацією дозволяє слідчому використовувати за аналогією криміналістичні алгоритми та програми розслідування. Таким чином здійснюється формалізація у вигляді переходу змісту в знакову систему. Вона формується для вирішення завдань, що стоять перед слідчим, прямо пов'язаних зі слідчою ситуацією, яка існує на момент розслідування.

Таким чином, моделювання є одним із методів формалізації знань, що сприяють абстрактно-теоретичному узагальненню фактів

і явищ дійсності. Формалізацію можна визначити як вид знакового моделювання, в результаті якого за допомогою символів суттєві сторони змісту можна виразити через форму, де дослідження змісту здійснюється на основі знакової моделі згідно з формальними правилами. Саме тому використання криміналістичного моделювання забезпечує вирішення низки практичних завдань, що постають перед слідчим у процесі розкриття та розслідування злочину.

Що стосується формалізації методів практичної діяльності, то, як зазначає В. І. Шаров, методи практичної діяльності досить чітко відрізняються від методів наукового криміналістичного пізнання, оскільки є системами дій та операцій з вирішення практичних завдань [2, с. 158].

Методами практичної діяльності є методи, які використовуються слідчими або органами досудового розслідування для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження і

використання доказів. Наука криміналістики відносить ці методи до спеціальних, оскільки вони були сформовані безпосередньо для вирішення завдань розслідування злочинів. У свою чергу, спеціальні методи криміналістики поділяють на методи пізнання, які застосовуються безпосередньо слідчим та органом досудового розслідування, та методи пізнання, які застосовуються шляхом залучення спеціаліста або призначення експертизи (використання спеціальних знань) [11].

Висновки

Формалізація методів криміналістичних знань дозволяє використовувати такі знання в процесі вирішення завдань та ухвалення рішень за допомогою знаків і символів, що дозволить підвищити можливості діяльності слідчого щодо вирішення завдань на всіх стадіях розслідування злочину в різних умовах невизначеності.

Список бібліографічних посилань

1. Колдин В. Я., Яблоков Н. П. Методология криминалистики. Криминалистика. М., 2000. 671 с.
2. Шаров В. И. Формализация в криминалистике. Вопросы теории и методологии криминалистического исследования : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Н. Новгород, 2003. 411 с.
3. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243–247. URL: http://lsej.org.ua/2_2015/67.pdf (дата звернення: 21.10.2019).
4. Воробьев Н. Н. Проблема математизации знания // Управление, информация, интеллект. М., 1976. С. 24–42.
5. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістика : навч. посіб. : у 2 ч. Київ : Нац. тех. ун-т України «Київ. політех. ін-т ім. І. Сікорського», 2017. Ч. I. 374 с.
6. Вартофский М. Модели: репрезентация и научное понимание. М. : Прогресс, 1988. 470 с.
7. Герасимов Р. Р. Моделювання при розслідуванні злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 253–257.
8. Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 17 с.
9. Несвітайло І. І. Співвідношення понять моделювання та алгоритму при розслідуванні злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 245–248.
10. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. М. : Юрид. лит., 1981. 152 с.
11. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2008. 462 с. URL: <http://uristinfo.net/kriminalistika/260-kriminalistika-vju-shepitko/8268-rozdil-2-metodi-kriminalistiki.html?start=1> (дата звернення: 21.10.2019).

Надійшла до редколегії 23.10.2019

ГРИНЬКО Л. П. ФОРМАЛИЗАЦИЯ МЕТОДОВ В КРИМИНАЛИСТИКЕ

Рассмотрены методы, применяемые при раскрытии и расследовании преступлений, а также возможности их формализации. Предложено делить методы формализации на методы теоретического и практического уровней. Выяснено, что формализация методов криминалистических знаний позволяет использовать такие знания в процессе решения задач и принятия решений с помощью знаков и символов, что позволит повысить возможности деятельности следователя по решению задач на всех стадиях расследования преступления в различных условиях неопределенности.

Ключевые слова: формализация, методы криминалистики, методы формализации, моделирование.

GRYNKO L. P. FORMALIZATION OF METHODS IN CRIMINALISTICS

Scientific works on formalization of methods in criminalistics have been analyzed in the article. Despite the importance and relevance of these issues, it has been established that there is a number of unresolved issues in the theory of forensic science, as well as in investigative and judicial practice regarding the possibilities of formalizing methods and their implementation, which require separate independent research and in-depth reflection. Accordingly, the purpose of this article is to clarify the methods used to detect and investigate crimes and the possibilities of their formalization in criminalistics.

Formalization methods in criminalistics have been considered. It has been found out that the most successful is their division into formalization of theoretical methods and formalization of practical methods. Methods of theoretical level have been researched. It has been emphasized that the use of mathematical methods contributes to the development of the most accurate practical recommendations, which allow to approach many issues of the theory and practice of forensic science from new positions.

The author has considered the modeling method and has argued that it creates the preconditions for the use of formalization, since acting as prototypes, plans, hypothetical constructions of all kinds, this process is presented to investigators as a complex of interrelated transformations in the form of description. The development and use of forensic material models in the management of an investigative situation allows investigators to use, by analogy, forensic algorithms and investigative programs. Thus, the formalization is carried out in the form of the transition of content into a sign system. It is designed to address the tasks faced by investigators and directly related to the investigative situation existing at the time of the investigation.

It has been found out that the formalization of forensic knowledge methods allows the use of such knowledge in the process of solving problems and making decisions by means of signs and symbols, which may increase the capacity of investigators to solve problems at all stages of crime investigation in different conditions of uncertainty.

Key words: formalization, forensic methods, methods of formalization, modeling.